

Nordisk romantisk funktionalism

En studie av Ulla Bodorffs gestaltning av bostadsgård



Madeleine Johansson & Johanna Reppling

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2018

Titel: Nordisk romantisk funktionalism: En studie av Ulla Bodorffs gestaltning av bostadsgård

Engelsk titel: Nordic Romantic Functionalism: A Study of Ulla Bodorff's Design of a Residential Yard

© Madeleine Johansson & Johanna Reppling

Handledare: Helena Espmark, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: Bostadsgårdar, Funktionalism, Förvaltning, Restaurering, Ulla Bodorff

Omslagsbild: Fotografi med motiv från kvarteret Astolf. Fotograf Johanna Reppling.

Publiceringsår: 2018

Publiceringsort: Uppsala

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Under 1930–1950 utvecklas nordisk romantisk funktionalism och en ny syn på den bostadsnära miljön, med rymlighetsideal och fokus på funktion och användning. Ulla Bodorff var en av de främsta utövarna av denna stil, men är idag ett näst intill bortglömt namn. Denna uppsats lyfter Ulla Bodorff och hennes bostadsgårdar med dess funktion som vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt samt hur de kan förvaltas för att bestå. Syftet är att analysera Ulla Bodorffs stil med inriktning mot hennes bostadsgårdar. Detta genom att beskriva ideal som ligger till grund, de typiska dragen i bostadsgårdarna, och hur bostadsgårdar av detta slag utvecklats. Genom fallstudie av kvarteret Astolf undersöks nordisk funktionalism i tre steg: allmänt, Ulla Bodorff och studie av Astolf. Noggranna inventeringar och platsbesök samt litteratur- och dokumentstudier har använts för att av det lilla som finns bevarat om Ulla Bodorff få fram kontexten och historien om hennes stil. Intervju med boende inom Astolf genomfördes för en mer nutida brukarsyn där skötsel spelat stor roll. Intervju med Landskapsarkitekt gav information om vikten av god skötsel och restaurering. Resultatet, en berättelse om Ulla Bodorff och bostadsgården beskriver ett sätt att gestalta där det skapade känns naturligt, som något som alltid funnits där. Om vikten att bostadsgården ska användas men samtidigt se bra ut vid anläggning, under samtid och för framtid. Uppsatsen behandlar en typ av bostadsgård som känns icke gestaltad men som egentligen har mycket tanke och arbete bakom och framför sig. Den lyfter kännedom om Ulla Bodorff som likt hennes gestaltningar, förtjänar att berättas om.

Abstract

During 1930-1950, the Nordic Romantic Functionalism forms with a new view on the residential outdoor environment, the ideal of spaciousness and focus on function and use. Ulla Bodorff was one of the greatest within this style, but today a name that is forgotten. This paper raises Ulla Bodorff and her residential yards, with their function as living room, playground, meeting point and outlook as well as how they can be managed to remain. The aim is to assess Ulla Bodorff's style with a focus on her residential yards. This by describing ideals, the features of the yards and how yards of this style can evolve. Through case studies of The Astolf block, Nordic Romantic Functionalism is explored in three steps: widely, Ulla Bodorff and a study of Astolf. Thorough inventory, site visits and literature studies has been done to gain information about Ulla Bodorff and the context and history of her style. Interview with residents of Astolf to get a present view from a user's perspective where maintenance has been of great importance. Interview with a Landscape architect has given information about maintenance and restoration. The result, a tale about Ulla Bodorff and the residential yard, describes a way of design where the proposal feels natural, as if it has always been there. About the importance of using a yard and keeping it nice during establishment, present and future. The paper covers a yard which feels not shaped by human, but actually has a lot of thought and work behind and facing. It raises awareness about Ulla Bodorff, which as well as her designs, deserves to be told about.

Innehåll

Introduktion.....	5
Syfte och frågeställning	6
Bakgrund	6
Folkhemsideal & föreningsbyggande	6
Bostadsgårdens roll i människors vardagsliv	7
Metod	9
Platsbesök och inventering.....	10
Litteratur och dokument	10
Intervjuer	11
Ostrukturerad intervju	11
Semistrukturerad intervju.....	11
Resultat	12
Bodorff och bostadsgården	12
Den funktionalistiska stilen och kvarteret Astolf	13
Formspråket i den svenska funktionalistiska bostadsgården	14
Mark och topografi i den svenska funktionalistiska bostadsgården	16
Markmaterial i den svenska funktionalistiska bostadsgården	18
Funktionerna i den svenska funktionalistiska bostadsgården.....	18
Förgårdsmark och entréer i den svenska funktionalistiska bostadsgården	20
Växtmaterialet i den svenska funktionalistiska bostadsgården.....	20
Detaljer i den svenska funktionalistiska bostadsgården.....	22
Intervjuer	24
De boende berättar.....	24
Ulla Bodorff och hennes tid.....	24
Upprustningen av kvarteret Astolf	25
Uppdatering och komplettering av äldre miljöer	25
Nya karaktärer i kvarteret Astolf	26
Förvaltning av bostadsgård.....	27
Planritningar.....	27
Diskussion	30
Ulla Bodorffs bostadsgårdar	30
Begränsningar med arbetet	33
Referenser.....	35

Introduktion

Den funktionalistiska stilen får stor genomslagskraft i och med Stockholmsutställningen 1930 och ska komma att dominera stadsbyggandet fram till 1950-talet (Björk & Reppen 2000, s. 100). Stilen genomsyrar inte bara husens utformning och placering utan medför även förändringar i synen på den bostadsnära miljön, det vill säga bostadsgården (Kristensson 2007, s. 6).

Landskapsarkitekterna och författarna Claus Nowotny och Bengt Persson skriver i sin biografi "Ulla Bodorff landskapsarkitekt 1913–1982" att Ulla Bodorff är stilbildande inom utformningen av bostadsgårdar under denna tid. Nowotny & Persson uttrycker vidare att Bodorff föds 1913 och är till stor del uppväxt på Djurgården. Hon beslutar sig tidigt för att bli landskapsarkitekt och går en tvåårig utbildning i England från år 1933 till 1935. I två år arbetar hon sedan på Stockholms parkförvaltning innan hon startar eget. Bodorffs kontor, på Birger Jarlsgatan 34 i Stockholm, har ett antal medarbetare vilka bidrar till den helhet som idag kan uppfattas som endast Bodorffs verk. Enligt Nowotny & Persson framgår det tydligt att Bodorff ser sina medarbetare som förmedlare av sina egna idéer och att alla kontorens uppdrag präglas av hennes stil. Hon är den som har kontakt med beställare, hon är först ute på plats och hon gör den första idéskissen. Planerna bearbetas sedan av medarbetare som på olika sätt kompletterar förslagen (Nowotny & Persson 1988, s. 6–7, 23–25).

Trots att Bodorff är mycket aktiv inom sitt yrke finns det idag endast ett fåtal anläggningar beskrivna i detalj och så gott som alla originaldokument är försvunna (Nowotny & Persson 1988, s. 4–5). Efterforskningar ger information om en handfull specifika kvarter, några folkparker och ett par begravningsplatser. Nowotny och Persson, klargör dock att hon är inblandad i gestaltningen av majoriteten av HSB:s bostadsgårdar i Uppsala under 1940- och 50-talen (Nowotny & Persson 1988, s. 40).

Bodorff har en framträdande roll inom utvecklandet av utemiljöer för människor och den sociala svenska bostadsgården i kontrast mot den representativa karaktär som bostadsgården hade under 1930-talet (Persson 2000, s. 243).

Bodorff väljer dessutom om möjligt att anpassa gestaltningen efter naturens och platsens rådande förutsättningar. Även detta är ett tydligt brott mot tidigare rådande stil som snarare formade naturen efter människans behag (Nowotny & Persson 1988, s. 12, 17). Ett av de främsta kännetecknen i Bodorffs gestaltningar är en enkel och lummig stil som ibland beskrivs som nordisk romantisk funktionalism. En stil som inte enbart Bodorff förespråkar, sitt ideal delar hon med sina samtida kollegor, bland andra Walter Bauer och Sven A. Hermelin (Nowotny & Persson 1988, s. 12–15). Sven A. Hermelin skriver i en artikel:

"Den [nordiska romantiska funktionalismen] låter till exempel gärna karaktäristiska vilda träd stå kvar i en stark funktionsbetonad trädgård, eller man låter en bergsklack sticka upp utan förmedling i en putsad gräsmatta. Man förenar här kravet på romantik med funktionalismens krav på absolut ärlighet i materialens behandling. I barockträdgården hade klippan omformats till terrass, som komponerats in i formschemat, i den engelska parken hade den täckts med jord och blivit en grön kulle, och vid början av seklet hade den omformats till en rockgarden- nu förblir den helt enkelt en naturlig klippa."

(S. A. Hermelin, Havekunst 1950 se Nowotny & Persson 1988, s. 17)

Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att beskriva och analysera särdrag i Ulla Bodorffs stil med inriktning mot hennes bostadsgårdar. Vilka är de typiska dragen i Ulla Bodorffs bostadsgårdar, vilka ideal ligger till grund för stilen och hur har bostadsgården utvecklats sedan den anlades?

Arbetet behandlar den historiska kontexten som Bodorff var verksam i och anknyter till nutiden genom att bostadsgårdens roll i människors vardagsliv beskrivs och jämförs med Bodorffs bostadsgård. Dessutom diskuteras frågor rörande förvaltning och bevarande av funktionalistiska bostadsgårdar. För att fördjupa arbetet och ge ett konkret exempel på hur Bodorffs bostadsgårdar levt vidare in i samtiden har en gård granskats i detalj, HSB Brf 32 Astolf, Luthagen i Uppsala, framöver kallad kvarteret Astolf.

Bakgrund

Högskoleutbildningen i landskapsarkitektur etableras i Sverige i mitten av 1960-talet och yrkestiteln är därmed relativt ny. Dessförinnan är den generella titeln trädgårdsarkitekt men då Ulla Bodorff själv titulerar sig som landskapsarkitekt benämns hon därmed som sådan i denna uppsats (Nowotny & Persson 1988, s. 4, 8).

Den samtida landskapsarkitekturen är utforskad i jämförelse med samtida arkitektur, design och konst (Nolin 2008). Catharina Nolin, lektor i arkitekturhistoria på Stockholms Universitet, menar att det finns ett kunskapsglapp inom trädgårdsforskningen som medför att miljöer kan byggas om utan att hänsyn visas inför deras kulturhistoriska värden. En ökad kunskap om dessa frågor kan leda till ett ökat intresse för bevarandet av trädgårds- och landskapsarkitektur (Nolin 2013).

Nolin påpekar även att kvinnliga trädgårdsarkitekter och deras arbeten, i likhet med kvinnliga konstnärer, arkitekter och fotografer, med tidens gång marginaliserats ytterligare i jämförelse med sina manliga kollegor. Svårigheten att finna material gäller inte bara Bodorff utan även många med henne samtida kvinnliga trädgårds- och landskapsarkitekter i Sverige (Nolin 2008).

Nolin menar att trots att Bodorffs kontor är bland de mest framstående i landet under sin tid, både vad gäller kvalitet och kvantitet, är kännedomen om hennes verk idag låg. Då gestaltningarna ofta är subtila, med element av sparad natur, riskerar de att uppfattas som icke gestaltade. Det finns enligt Nolin en risk för att hennes bostadsområden idag uppfattas som i behov av att förändras till det bättre, till exempel genom förtätningsprojekt. Om gestaltningarna inte får erkännande som kulturhistoriskt värdefulla riskerar de att försvinna utan att ha dokumenterats (Nolin 2013). En undersökning av Ulla Bodorffs roll i den svenska funktionalistiska bostadsgårdens historia kan bidra till ökad kunskap om hur dessa platser ursprungligen planerades och varför.

Folkhemsideal & föreningsbyggande

I samband med att den funktionalistiska stilen blir det rådande idealet inom svensk arkitektur myntas begreppet folkhemmet. Det anspelar på ett politiskt ideal: att hela samhället bör fungera som ett gott hem för alla sina medborgare. Begreppet används idag för att beskriva en samhällsvision, epok och en politisk

term och syftar i regel främst till att beskriva perioden mellan år 1930 och 1960 (Nordiska museet 2016).

Innan folkhemsbyggandet tar fart är urbaniseringen kraftig vilket leder till intensiv tillväxt i städerna. Människor bor fattigt, tätt och hygien är bristfällig (Kristensson 2007, s. 6). Perioden från cirka 1930 är präglad av en reaktion mot den täta stenstaden, slagorden är sol, ljus och luft (Åström 1993 s. 39). Som ett steg i att förbättra folkhälsan ska 1800-talsstaden reformeras och bättre bostäder och utomhusmiljöer byggas. I samband med detta utvecklas även den offentliga parken och bostadsgården som en del i skapandet av en mer hälsosam livsmiljö. Ursprungstanken kring bostadsgården är att bryta upp 1800-talets bakgator och istället släppa in ljus och grönska i ett för de boende gemensamt rum mellan byggnaderna (Kristensson 2007, s. 4).

En av folkhemmets tydligaste ståndpunkter är den goda bostaden och i samspel med detta ideal bildas HSB:s riksförbund (Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsförening) i Stockholm år 1924. Slagordet för HSB är hälsobostäder åt alla. Det ska byggas bostäder av hög standard men till överkomliga priser (Häggmark 2013).

HSB i Uppsala bildas år 1933. Föreningsbyggandet får en positiv inverkan på stadens utveckling. Då byggandet drivs av ideal snarare än av vinst exploateras marken inte så hårt, istället premieras en öppen och luftig bebyggelseform.

Gunnar Leche (1943), dåvarande stadsarkitekt, menar även att föreningsbyggandet har en positiv inverkan för ett prydligt intryck av staden. En kollektiv skötsel anser han leder till större noggrannhet än vad som är fallet i boendeformer ägda av enskilda hyresvärdar eller vinstdrivande företag. Vidare poängterar han att särskilt gårdens planteringar torde gynnas av den kollektiva boendeformen.

I Uppsala anses det redan på 1920-talet som en självklarhet med en öppen och planterad bostadsgård i anslutning till bostaden (Leche 1943).

Under 1940- och 1950-talet frångår man lamellhusbebyggelsen och placerar istället husen så att de skapar rumslighet snarare än upprepning som var det rådande under 1930-talet. Perioden präglas av framtidstro och utveckling. Det byggs mycket bostäder och HSB är en av de stora aktörerna (Nowotny & Persson 1988 s. 12–15).

Bengt Persson & Agneta Persson har i sin studie "Svenska bostadsgårdar 1930–50" ringat in de kännetecken som präglar svenska bostadsgårdar byggda under denna period. De menar att gårdsmiljöerna från den här perioden är bland de mest kvalitativa som finns i Sverige. Få av gårdarna har byggts om i senare tid vilket vittnar om hög standard. Utförda förändringar i gårdsmiljöerna beror i huvudsak på förändrad sophantering och ökat bilinnehav; gräsmattor och gårdsplanteringar får ge plats för sophus och parkeringsplatser (Persson & Persson 1995 s. 13).

Bostadsgårdens roll i människors vardagsliv

"Kan man bygga tätare och ändå ha en god utemiljö?" Denna fråga ställer sig landskapsarkitekten Eva Kristensson i sin forskning från 2007 om rymlighetens betydelse. Kristensson hävdar att folkhemmets bostadsgårdar är präglade av ett rymlighetsideal (intresse för sol, ljus, grönska och utrymme)

(Kristensson 2003 s. 10) vilket så småningom kom att ifrågasättas och ersättas av ett stadsmässighetsideal (Kristensson 2007, s. 6–7). Stadsmässighet beskrivs som en tillbakagång till en funktionsuppdelad stad, med högre bebyggelsetäthet och sluten kvartersstruktur (Kristensson 2003, s. 11, 40). Kristensson beskriver stadsmässighetsidealet som prourbant, överordnat grönska och rymlighet (Kristensson 2003, s. 40).

På 1970-talet när bostadsbristen minskat och trångboddheten åtgärdats förändrades planeringssituationen. År 1979 föreslår den statliga stadsförnyelsekommittén förtätning och komplettering som metoder för den framtida stadsutvecklingen. Rymligheten beskrivs nu som ett problem, ett hinder för den stadsmässighet som ska uppnås (Kristensson 2007, s. 6–7).

För utformningen av bostadsgårdar har detta fört med sig en tillbakagång till mindre kringbyggda gårdar, där Kristensson menar att fokus ligger på skönhet snarare än funktion (Kristensson 2007, s. 7).

Brist på yta i utemiljön för med sig en minskad flexibilitet i användandet. Vidare menar Kristensson att grönskan på bostadsgården utgör en väsentlig del av den totala grönskastrukturen i en stad (Kristensson 2007, s. 3, 7) vilket innebär att dess utformning har betydelse även i ett större perspektiv.

Kristensson påpekar att det idag finns en vurm för det urbana inom stadsplaneringen. Idén är att den täta staden för med sig kortare transportsträckor och minskat behov av mark. Samtidigt leder förtätning till ett minskat utrymme för bevarande och utveckling av stadens gröna miljöer. Hur dessa frågor hanteras har betydelse för människors vardagsliv. På bostadsgården har graden av rymlighet betydelse för hur den kan nyttjas och hur de möten som uppstår där kan se ut (Kristensson 2007, s. 4).

I sitt arbete har Kristensson kategoriserat bostadsgårdens användningsområden utifrån dess främsta funktioner. De kategorier hon använder är gårdens roll som vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt. Att man använder sin gård till aktiviteter som att grilla, sola, umgås med vänner och familj eller sköta om gårdens planteringar menar hon kan liknas med funktionen av ett utomhus beläget, bostadsnära, vardagsrum.

Barnfamiljer utnyttjar sin bostadsgård i högre grad än andra grupper och därmed har gården även en viktig funktion som lekplats (Kristensson 2007, s. 8–9). För barn är det viktigt att det finns plats för lek. Inte nödvändigtvis i form av lekredskap. Det som är viktigt är att det finns en plats där det får vara lite ostädad, där de kan gräva, omforma och bygga lagom skyddade från vuxnas blick (Berglund & Jergeby 1998, s. 62). Bostadsgården betraktas av många vuxna som en plats främst avsedd för barnen och endast en minoritet av de vuxna och äldre som deltagit i landskapsarkitekten Ulla Berglund och sociologen Ulla Jergebys studie kallad ”Stadsrum människorum- att planera för livet mellan husen” anger att de regelbundet vistas där (Berglund & Jergeby 1998, s. 17).

Bostadsgården har även funktionen av mötesplats, en plats för att umgås med sina grannar, spontant eller planerat.

Möten av dessa slag skapar trygghet, trivsel och identitet. I och med att man kan komma och gå som man vill på sin bostadsgård kan de boende själva bestämma i vilken grad de vill ta del av denna typ av möten (Kristensson 2007, s. 9). Den sista kategorin som Kristensson använder är gårdens roll som utsikt. De flesta kan se sin bostadsgård genom fönstret där grönska kan bidra med lugn, rymd och distans. Belägg för att utsikten är en viktig funktion hos bostadsgården finner hon i Berglunds och Jergebys forskning (Kristensson 2007, s. 9).

Berglund och Jergeby har båda forskat på planerares och medborgares syn på utemiljön. I skriften ”Stadsrum människorum – att planera för livet mellan husen” sammanfattas resultatet av deras undersökningar. När boende får framföra åsikter gällande sina bostadsnära miljöer och bostadsgårdar är det ofta grönska och vegetation som uppskattas mest. Att ha natur och gröna miljöer nära inpå sin bostad, gärna så att den är synbarlig från hemmets fönster, är något som av många värderas högt. Utsikten anges ha stor betydelse och uppges vara avgörande vid valet av bostad. Även stora träd och sparad natur får övergripande positiva kommentarer (Berglund & Jergeby 1998, s. 13–14).

Den estetiska upplevelsen av en plats i kombination med att det finns ett nyttobehov är de aspekter som rankas högst. De estetiska upplevelserna stannar i minnet och bidrar till att en plats blir omtyckt. Berglunds och Jergebys forskning visar att många tar sig ut i naturen för att uppleva skönhet, men även att det finns ett nyttobehov i utomhusmiljön är en bidragande faktor till att vilja vara utomhus. Vissa respondenter menar att det krävs något slags ärende för att de ska vilja gå ut (Berglund & Jergeby. 1998, s. 13, 20–21).

Ett sådant ärende kan vara skötsel av den egna bostadsgården, en aktivitet som Berglund och Jergeby benämner som den bland äldre vanligaste utomhusaktiviteten. Skötsel uppfattas av många som en meningsfull aktivitet som bidrar till att de känner personlig anknytning till gården. Möjligheten till boendeinflytande av detta slag bör beaktas redan i planeringsskedet. Ett sätt att göra detta är att låta gestaltningen vara så pass fri att den tål förändringar initierade av de boende (Berglund & Jergeby 1998, s. 18, 67).

Genom att de boende blir engagerade i skötsel av bostadsgården ökar boendeinflytandet. Engagemanget kan bidra till en positiv utveckling av bostadsgården eftersom gestaltningen inte enbart behöver anpassas till att kunna skötas av maskiner. Istället ges ett större utrymme för spontanitet och frihet i utformningen (Berglund & Jergeby 1998, s. 67).

När man planerar en bostadsmiljö ska alla brukare beaktas, oavsett på vilket sätt de använder den. Bostadsgården som utsikt är viktig för nästan alla. För vissa är det även en viktig plats för möten. Gården bör planeras så att både behovet av något vackert att se på och en plats att vistas på tas till vara (Berglund & Jergeby 1998, s. 61).

Metod

Som metod valdes fallstudie. Fallstudie som metod förekommer främst inom praktiskt inriktade professioner så som ekonomi, juridik och inom arkitekturforskningen. Huvudsyftet med en fallstudie är att förstå fallet (Johansson 2000). Rolf Johansson sammanfattar i sin artikel ”Ett bra fall är ett steg framåt” de överlappande faktorerna i flera fallstudieforskarens definitioner av vad en fallstudie är och kommer fram till följande kriterier för fallstudien:

- Ska ha ett ”fall” som studieobjekt
- Vilket ska vara en komplex fungerande enhet
- Undersökas i sitt naturliga sammanhang
- Med en mångfald av metoder
- (Vara samtida) (Johansson 2000)

Fallstudien ger möjlighet till en större förståelse av kontexten, snarare än att resultera i ett schematiskt resultat (Johansson 2000). Ämnet som valdes för denna fallstudie var stilen i Ulla Bodorffs funktionalistiska bostadsgårdar och objekt för fallet är kvarteret Astolf. Nedan presenteras de metoder som användes i studien.

Platsbesök och inventering

Tidigt i processen gjordes en första inventering om vilka av Ulla Bodorffs gårdar i Uppsala som skulle lämpa sig som studieobjekt. Valet föll på bostadsgården i kvarteret Astolf. Detta då vi med säkerhet visste att miljön var gestaltad av Ulla Bodorff samt att det finns originalritningar över den ursprungliga gestaltningen vilket gör den lämpad för grundligare undersökningar, då det underlättar jämförelse med dagens utförande. Bostadsgården var väl omhändertagen, dokumenterad och hade genomgått restaurering med hänsyn till ursprunget. Detta var intressant ur ett bevarandeperspektiv. En fördjupning i platsen kunde ge kunskap om vad som förändrats och vad som har bestått samt hur en uppdatering av en bostadsgård från denna period kan hanteras.

När det blev klart att platsen för grundliga studier skulle bli kvarteret Astolf gjordes ytterligare ett besök för inventering. Inventeringen gjordes utifrån ett underlag bestående av Ulla Bodorffs originalritning överlagrad med senare ritning från tidigt 1990-tal, uppförd efter upprustning av bostadsgården. Därefter markerades strukturer och material med tre olika färger. Störst fokus lades på växtmaterialet. Det som finns idag markerades med en färg, sådant som försvunnit med en annan och nya tillägg med en tredje. Växtarter kryssades av i en lista och nya tillägg antecknades. Växtmaterial som troligtvis stått sedan gården anlades markerades också särskilt. Då originalritningen saknade växtlista fördunklas bilden av den ursprungliga gestaltningen något men detta kan vägas upp av att kännedom finns om vilka växtmaterial som var typiska för tiden. Detta visas i resultat i form av tabell.

Litteratur och dokument

Eftersom mängden referensmaterial och dokument över Ulla Bodorffs liv och verk är begränsat lades stor vikt vid att leta fram olika former av dokument som skulle kunna leda processen vidare. Exempel på material är tidningsartiklar, planritningar och privata skrifter från bostadsrättsföreningar.

Byggritning och illustrationsplan över kvarteret Astolf fanns arkiverade hos bostadsrättsföreningen. Även dokumentation kring upprustningen på 1990-talet fanns sparad, bland annat i form av ritningar, kurskompendium och föreningens interna nyhetsbrev.

Den litteratur som finns tillgänglig användes för att i löpande text presentera en så fullständig bild över fallet som möjligt. Större delen av informationen om Bodorff hämtades ur "Ulla Bodorff landskapsarkitekt" av Nowotny & Persson. Formspråket i svenska funktionalistiska bostadsgårdar beskrevs utifrån "Svenska bostadsgårdar 1930–59" av Persson & Persson. Bodorffs egna artiklar bidrog med en större förståelse för hennes tankar och ideal.

Intervjuer

För att få en vidare förståelse för vad som skett på bostadsgårdarna genom åren och för att få svar på frågor som uppkommit i och med litteraturundersökningen, användes intervju som metod för ytterligare datainsamling. Kvalitativa intervjuer i form av en ostrukturerad- samt en semi-strukturerad intervju genomfördes. Tillvägagångssättet vid kvalitativa intervjuer är till skillnad från strukturerade mindre ordnade och utformade (Bryman 2008, s. 413). Fokus ligger på att få fram egna betraktelsesätt och ståndpunkter hos de intervjuade (Bryman 2008, s. 413). Bryman (2008) beskriver dessa kvalitativa intervjuer som medel till att få fram det som de intervjuade finner viktigast att ta upp (Bryman 2008, s. 413).

Ostrukturerad intervju

Den första intervjun var helt ostrukturerad, det vill säga utan manus med skrivna frågor. Istället fick de intervjuade själva tala utifrån egna ord och tankar, lätt styrda av lösa frågor och teman (Bryman 2008, s. 415). Tack vare detta blir intervjun flexibel och nya frågor ställs utifrån de svar som fås, snarare än att få korta, standardiserade svar som annars kan fås vid kvantitativa och strukturerade intervjuer (Bryman 2008, s. 413, 415). Intervjun hölls med fyra personer, boende i kvarteret Astolf, varav samtliga var med när gården rustades. Samtalet mellan de intervjuade i fråga hölls som en vanlig konversation, något som kännetecknar ostrukturerade och kvalitativa intervjuer (Bryman s. 414, 415).

Föreningens interna skriftliga dokumentation användes under intervjun och ingick som underlag för diskussion, något som Bryman (2008) beskriver ofta kombineras med muntlig historia och livsberättelser (Bryman 2008, s. 418). De som intervjuades var Gunilla Öhngren Löfberg, Jan Löfberg, Lars Falk och Vivianne Palm. Vi träffades hemma hos Gunilla Öhngren Löfberg och Jan Löfberg och samtalet pågick i ungefär en timme. Samtalet spelades inte in men anteckningar fördes och en renskrift gjordes direkt efter avslutad intervju.

Intervju med de boende är relevant eftersom de har störst kännedom om platsen och är dess främsta brukare. Samtliga deltagande har under lång tid varit och är än idag mycket insatta i sin bostadsrättsförening och den tillhörande gården. Då de alla bott i föreningen under många år har de varit med och sett gården utvecklas.

Semistrukturerad intervju

Den andra intervjun kan kategoriseras som semistrukturerad; med givna frågor och specifika teman (Bryman 2008, s. 415). Det finns även visst utrymme för fördjupning och sidospår. Frågorna anpassades och kom i en ordning som matchade samtalet (Bryman 2008, s. 415, 431). Detta för att personen som intervjuades själv skulle kunna komma med information av intresse. Den semistrukturerade formen av intervju passar sig särskilt bra då den ska hålla ett relativt tydligt fokus till specifika teman (Bryman 2008, s. 416).

Personen som intervjuades är landskapsarkitekten Tomas Lagerström, som deltog i upprustningen av gården. Texten i resultatet bygger på transkriberat material från inspelning. Genom att samtalet spelas in finns det i sin helhet tillgänglig och kan granskas och fallas tillbaka på (Bryman 2008, s. 416, 428). Det är också så att en inspelad intervju inte endast bidrar med vad personer sagt även hur de betonar det som sägs (Bryman 2008, s.416, 428). Intervjun har i efterhand översatts till löpande text för att underlätta läsbarheten. Som underlag till hur

intervjun och transkriberingen av den går till har Allan Brymans skrift Samhällsvetenskapliga metoder (2008) använts.

Då intervjun utfördes relativt sent i processen är frågorna delvis utformade för att fylla ut luckor som uppstått under arbetets gång. Lagerström intervjuades i egenskap av landskapsarkitekt därav är frågorna utformade för att ge en bild av detta perspektiv.

Att använda Lagerström som källa är relevant eftersom han som landskapsarkitekt kan ge en professionell syn på bostadsgården. Då Lagerström dessutom var aktiv i kvarteret Astolfs upprustning besitter han unik kunskap om den specifika platsen. Vidare har Lagerström stor kunskap om växtmaterial, identifikation av dem, dess ålder och om skötsel. Vilket för denna uppsats är viktiga aspekter.

Intervjufrågor

- Vilken är din profession?
- Hur kom du i kontakt med kvarteret Astolf?
- Vilket år var detta?
- Hur gick ni till väga under inventering av bostadsgårdarna?
- Hur mycket fanns kvar av det ursprungliga växtmaterialet?
- Satte ni er in i vem Ulla Bodorff var och hennes sätt att gestalta?
- Vad skulle du säga är typiska drag i Ulla Bodorffs bostadsgårdar?
- Fanns det något växtmaterial som alldeles säkert inte var från ursprungsgestaltningen? Det vill säga av senare tillkomst som speglar senare tid?
- Fanns det några tillägg från senare tid som togs bort helt?
- Fanns det något från Ullas gestaltning som togs bort helt?
- Vilken var anledningen till att det togs bort?
- Vilka önskemål hade bostadsrättsföreningen?
- Talade ni med någon som sett den ursprungliga gestaltningen?
- Plattsättningen- hur såg den ut när ni anlände? var den formad enligt Ullas ritningar eller var den förenklad?
- Minns du hur skötseln på gården verkade vara när ni först anlände på platsen?

Resultat

I följande resultat beskrivs stilen i Ulla Bodorffs bostadsgårdar genom en kombination av historisk bakgrund och platsbeskrivning av kvarteret Astolf. Den svenska funktionalistiska bostadsgården beskrivs först i ett vidare perspektiv och följs därefter av en skildring av typiska stildrag kopplade till Bodorff för att avslutas med detaljerad platsbeskrivning över kvarteret Astolf. Efter detta presenteras en fördjupad undersökning av kvarteret Astolf i form av resultat av samtal och intervju samt platsens förändring och utveckling sedan den anlades. Genom att lyfta fram Astolf som en del i det större sammanhanget framträder fallet Ulla Bodorffs stil och kontexten som hon verkade i.

Bodorff och bostadsgården

Bostadsgården är den del av Ulla Bodorffs produktion som är mest omfattande. Bodorff har i och med sitt långa samarbete med HSB stort inflytande över hur folkhemmets bostadsgårdar utformats (Nowotny & Persson 1988 s. 7, 40).

Bodorff som bor i Uppsala under nästan fem år av sin tidiga barndom minns tydligast naturen i stadens periferi, och skriver i sin artikel "Staden grönskar", att hon ser det som sitt mål att "i den nya stenstaden Uppsala föra in något av den lantliga idyll som gjort min barndom så mycket rikare." (Bodorff 1943) Hon vill

förmedla känslan av en egen trädgård och göra den tillgänglig även till de som bodde i flerfamiljshus (Nowotny & Persson 1988, s. 19). Bodorff menar att den standardiserade bebyggelsen för med sig ett behov av en inspirerande och grön bostadsgård. Hon poängterar även att bostadsgården ofta får fylla funktionen av något vackert att se på snarare än en plats att själv engagera sig i och hon uttrycker en önskan om fler aktivt trädgårdsintresserade hyresgäster (Bodorff 1943).

Hur en grön miljö utvecklas över tid beror inte bara på hur den planerats utan även på hur den förvaltas efter anläggning. Bodorff konstaterar i sin artikel "Från moderna hyreskvarter" helt framt att förvaltning, ägarbyte och annat leder till att blomsterarrangemang relativt snabbt förtvinar efter anläggning och påpekar att en bostadsgårds planteringar behöver förnygras efter 15 år. Vidare poängterar hon att hyresgästen naturligtvis vill att gården ska se behaglig ut redan från början, därmed fyller blomsterplanteringarna sitt syfte under den korta tid de håller sig fina. När vegetationen i övrigt utvecklats har de fyllt sitt syfte och kan tas bort. Förvaltningen blir således även billigare och enklare allt eftersom gården utvecklas (Bodorff 1941).

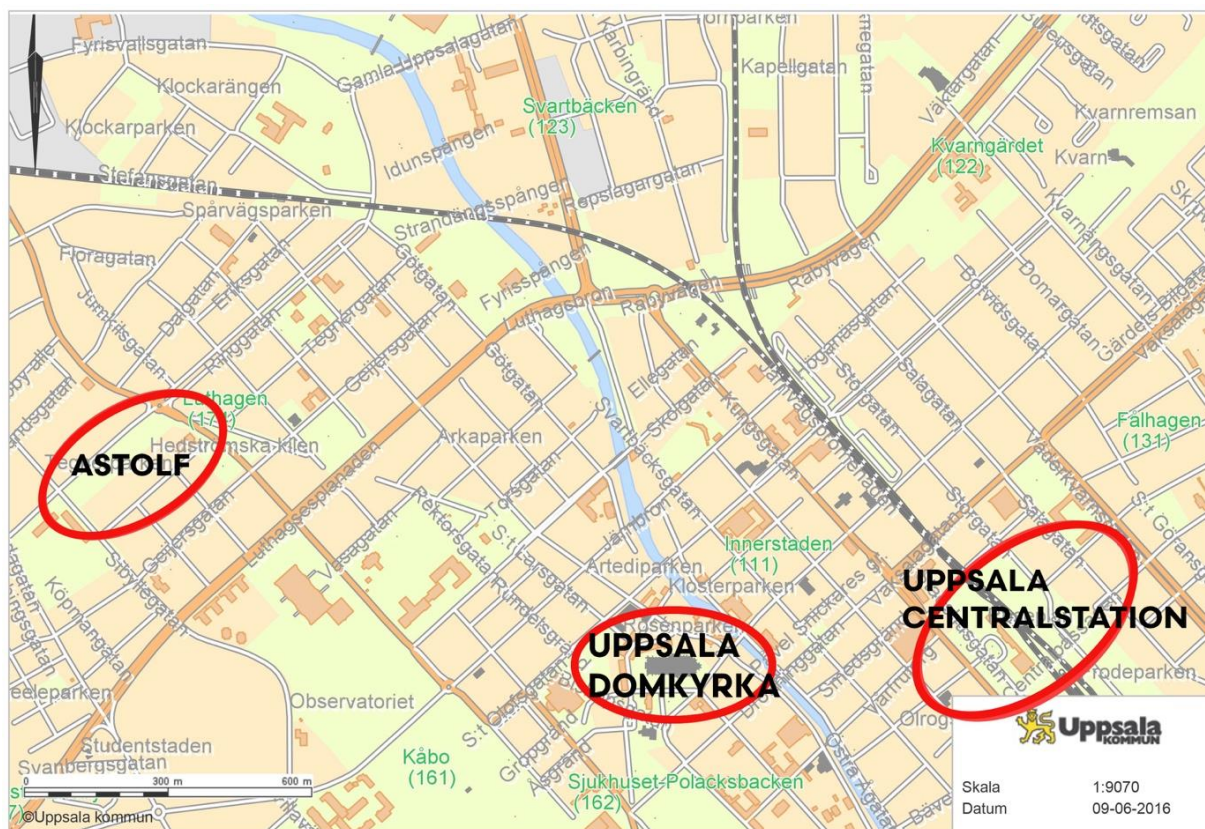
Hon fortsätter med att framhäva att det är oerhört svårt att planera en miljö så att den trots bristande underhåll ska stå sig över tid. Således är det viktigt att redan i gestaltningsskedet planera för ett så enkelt underhåll som möjligt (Bodorff 1941).

Den funktionalistiska stilen och kvarteret Astolf

Bostadsrättsföreningen HSB Astolf är belägen i stadsdelen Luthagen, Nordväst om Uppsala centralstation. Adresserna är Tegnégatan 32, 34, 36, 38 och 40. Kvarteret är en del av en större mark som 1944 köps av HSB. Bostadshusen är ritade av Axel Grape och Ulla Bodorff är ansvarig landskapsarkitekt (Gustavsson & Wahlström 1995).

De första husen inom kvarteret Astolf står färdiga år 1948 och föreningen är komplett utbyggd år 1950 (Gustavsson & Wahlström 1995). Byggnaderna som uppförs är totalt sex stycken vinkelställda lamellhus om tre våningar. Under perioden för anläggandet av kvarteret Astolf övergår bostadsgården från att ha en renodlat representativ karaktär till att istället ha faktiska funktioner som de boende kan ta del av och använda. Bostadsgården blir en förlängning av hemmet (Gustavsson & Wahlström 1995). Tack vare placeringen av bebyggelsen formas i kvarteret Astolf två utrymmen med rum för bostadsgård.

I följande avsnitt beskrivs stilen i svenska funktionalistiska bostadsgårdar under rubrikerna formspråk, mark och topografi, markbeläggningar, funktioner, förgårdsmark och entréer, växtmaterial samt detaljer. Direkt under rubriken presenteras en generell beskrivning av den funktionalistiska stilen i ett större perspektiv. Denna generella beskrivning följs av underrubriker Ulla Bodorff och kvarteret Astolf. Dessa stycken beskriver mer i detalj stilen kopplat till Bodorff.



Figur 1 Planen visar var kvarteret Astolf ligger i förhållande till Uppsala Centralstation och Domkyrka. Bild hämtad från Uppsala kommun [2016-06-10] och modifierad av uppsatsens författare [2016-06-10]

Formspråket i den svenska funktionalistiska bostadsgården

Stilen är präglad av ett enkelt förhållningssätt till platsens givna förutsättningar. Som exempel tillåts en befintlig klippa att förbli just det. Istället för att helt tas bort eller omformas till att likna något annat. Slutresultatet ska alltså inte ha en konstgjord känsla utan istället hållas relativ enkel och naturlig. Kombinationen av detta enkla tillsammans med en lägre skala och väl avvägda avstånd mellan hus och övrig bebyggelse formar bostadsgårdar med god rumslighet. Den lägre skalan på husen hämmar inte solljuset från att leta sig ner. Samtidigt som byggnaderna är tillräckligt höga för att exempelvis skydda mot vind samt definiera en rumslighet.

Bebyggelsens utformning och placering omsluter gården och anger en rumslighet utan att helt avskärma den från omgivningen. Med väl avvägt avstånd syftas till att byggnaderna varken står för nära eller för långt ifrån varandra. Inte sällan finns en sammanhängande gräsmatta som knyter samman de olika rummen. Rummen är ofta antydda snarare än med absoluta gränser (Persson & Persson 1995 s. 18–20).

Bodorffs formspråk

Bodorffs sätt att gestalta stämmer väl in med denna beskrivning. Hennes gårdar har generellt god rumslighet med stora sammanhängande grösytor och naturlig gestaltning (Nowotny & Persson 1988, s. 17).

I sina projekt arbetar hon med svepande linjer, adderar kontraster och accenter till befintlig form, snarare än att skapa något helt nytt. För Bodorffs gestaltningar är det platsen i sig som är överordnad och som styr vilket uttryck gestaltningen

får (Nowotny & Persson 1988, s. 17). Hon fångar upp det karaktäristiska för platsen och vidareutvecklar genom markmodulering samt kompletterar med växtlighet. Finns det en klippa, förblir den just en klippa och utformningen anpassas utifrån den. Vegetation sparas och utvecklas till en ny helhet med tillägg av nyplantering (Nowotny & Persson 1988, s. 17).

Hon skapar rumslighet i, och gör tillägg till det redan existerande landskapet och det kan idag vara svårt att avgöra vad som på en plats av detta slag är naturligt och vad som är anlagt. Hennes gestaltningar är svepande, sömlösa och kontrastrika, och det för platsen naturliga landskapet står i centrum. Utgångspunkten för gestaltningen är funktionalismens enkla formspråk i kombination med den svenska naturen. Detta kännetecknar den nordiska romantiska funktionalismen (Nowotny & Persson 1988, s. 17).

Formspråket i kvarteret Astolf

Kvarteret består av två större bostadsgårdar med hus om 3 våningar, den östra och den västra. Den östra gården omgärdas av tre lamellhus med ljus putsad stenfasad medan den västra gården består av tre tegelhus som delvis sammankopplas med loggior. Vardera av bostadstyperna står placerade kring en bostadsgård och knyts samman av en smalare mellangård.

Den östra gården, med ljus fasad (se figur 14), är öppen mot den intilliggande Tegnérparken, vilken skiljs från bostadsgårdarna med en måbärshäck (*Ribes alpinum*) (se figur 2). Mot Tegnérgatan är denna gård av sluten karaktär.



Figur 2 Illustrationsplan över kvarteret Astolf och Tegnérparken. Illustrationsplan ursprungligen ritad av Ulla Bodorff och Erik Laufors. Förtydligande text och färgsättning gjorda av uppsatsens författare. Publicerad och modifierad med tillstånd av BRf Astolf.

Den västra gården, med tegelfasad (se figur 14), är spegelvänd och därmed ursprungligen öppen mot Tegnérgatan men skärmas idag av med en äldre häck av berberis (*Berberis thunbergii* ssp.). Denna häck är enligt skriftliga uppgifter från kvarteret Astolfs trädgårdsförening ett senare tillägg till gestaltningen (Brf Astolf u.å.). Häcken planterades efter problem med att bostadsgårdarna användes som park av utomstående, vilket medförde högt slitage (Brf Astolf u.å.).

Karaktären på platsen kan utifrån platsbesök beskrivas som halvprivat och avskärmad trots närheten till den direkt anslutande Tegnérparken och Tegnérgatan.

Zoneringen mellan bostadsgård och park är mycket tydlig tack vare den välvårdade måbärshäcken.

Mark och topografi i den svenska funktionalistiska bostadsgården

Funktionalistiska bostadsgårdar består generellt till stor del av en gräsmatta vilken knyter samman platsens olika funktioner. Gräsmattan fyller ut ytorna på gården och i den placeras sedan rabatter, lekytor och sittplatser. Gräsmattan ansluter ofta direkt mot stråk utan kantstöd vilket är en viktig detalj för det enkla och mjuka intryck som karakteriserar funktionalistiska bostadsgårdar (Persson & Persson 1995, s. 75).

När exploatering sker i naturmark så sparas och renodlas den. Persson & Persson (1995, s. 31, 77) beskriver den typiska stilen för gestaltningar anlagda på jordbruksmark, som i regel är platt och saknar vegetativa strukturer att utnyttja, som funktionell och enkel med en stomme av stora gräsytor, grupperade träd och lummiga buskage. Bostadsgårdar gestaltade på detta vis är i regel funktionsanpassade med just en enkel och harmonisk gestaltning. Markmodulering med hjälp



Figur 3 Här visas den skapade höjden tillsammans med växtlighet. Bilden visar även hur måbärshäck avskärmar mot Tegnérparken. De stora träden av inhemska arter är ett resultat av Ulla Bodorffs gestaltning. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].



Figur 4 Visar bostadsgårdarnas koppling mot Tegnérparken. Måbärshäck och stora träd avskärmar och bildar rumslighet. Bilden visar även den typiska platsättningen och hur den kombineras med grus och grönska. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].

av överblivet material från anläggningsprocessen är vanligt under denna tid. En känsla av naturlig topografi skapas genom en samverkan mellan konvexa och konkava former. Denna typ av modulering ger ofta en känsla av att vara naturligt inarbetad i den omgivande terrängen till skillnad från om en kulle placeras på en i övrigt plan yta (Persson & Persson 1995, s. 77).

Mark och topografi i Bodorffs stil

Hänsyn till och inpassning i naturmarken var tidens ideal och så även Bodorffs. Hon ser naturmarken som utgångspunkt för gestaltningen, renodlar och kompletterar dess befintlig karaktär. Om det inte finns möjlighet till att spara och utveckla befintlig mark utnyttjar Bodorff schaktmassor och formar dessa så att de ger sken av att vara naturliga. Ett exempel på detta kan bevisas i Reimersholme, ett storskaligt projekt planerat av HSB mellan 1942–1946 i Stockholm (Magnusson 2012, s. 32). Bodorff står för projektets utomhusmiljö och tar i sin gestaltning hand om tusentals ton sprängsten med vilka hon fyller ut skrevor, strandlinje och formar en platta med svepande form. Hela miljön kan idag te sig som naturgiven (Nowotny & Persson 1988, s. 30–31).

Mark och topografi i kvarteret Astolf

Topografin i Kvarteret Astolf är ett resultat av Bodorffs gestaltning. Marken har tidigare varit en relativt plan industritomt. Tydligast kan den anlagda topografin beskådas på den östra gården detta syns i figur 3.

Mot Tegnérparken har denna gård en organiskt formad höjd som mjukt omsluter



Figur 5 Visar kvarteret Astolfs västra gård med blicken mot Tegnérparken. Den för funktionalismen och Ulla Bodorff typiska markbeläggningen återfinns i kvarteret Astolf. Bilden visar huvudstråk av grus med centrerad dubbel rad av grå kvadratiska betongplattor. Tack vare plattorna och dess placering svänger stråken mjukt och organiskt. Stråken kantas av lummig vegetation vilken skapar rumslighet. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].



Figur 6 Markbeläggningen är här åter typisk för både funktionalismen och Ulla Bodorff. Stråken används för att leda brukaren mot olika funktioner. I denna bild visas hur stråk över västra gården ansluter till funktioner som cykelställ och entréer till bostäder. I bilden kan man se att stråket fortsätter ned mot Tegnérgatan. Likt figur 5 kantas dessa stråk av lummig vegetation samt gräsmatta. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].

bostadsgårdens övriga mark och bidrar med rumslighet. Höjden används idag bland annat som pulkabacke. Strax nedanför höjden breder den för stilen typiska stora gräsytan ut sig. Här samsas lekplats, sittplatser och mycket växtlighet med tydliga stråk, uppbyggda av plattor, som leder över gården och mellan dess funktioner.

Den västra gården saknar topografi. Istället är den plan med en öppnare och friare karaktär med färre stora träd än den östra gården. Exempel på planare karaktär och plattsättning kan ses i figur 4.

Markmaterial i den svenska funktionalistiska bostadsgården

Typisk för den funktionalistiska stilen är att endast ett fåtal varianter av markbeläggning används. Vanligen grus. Infogat i gruset finns ofta enkla kvadratiska betongplattor som bildar hårdgjorda stråk fram till entrén. Gångar av smalare typ är oftast endast grusade eller enbart bestående av plattor. Piskplatserna är oftast grusade och likaså lekytorna (Persson & Persson 1995, s. 81).

Markmaterial Bodorffs bostadsgårdar

Även Bodorff använder sig ofta av grus och betongplattor, antingen var för sig eller i kombination (Persson & Nowotny 1988, s. 15). Förutom dessa hårdgjorda markbeläggningar arbetar Bodorff även med gräs.

Markmaterial i kvarteret Astolf

Stråken i kvarteret Astolf består av grusade gångvägar, vissa i kombination med dubbel rad kvadratiska betongplattor, se figur 4, 5 och 6. Dessa leder brukaren runt gårdarna och bostadshusen. Stråken markeras på vissa platser av träd vilka skapar en subtil rumsavdelning mellan den stora gårdsytan och bostadshusen, se figur 3, 4, 5 och 6 (Gustavsson & Wahlström 1995).

De smalare stråken, vilka leder brukaren fram till gårdens funktioner, så som lekyta, sittplatser och sophus, är uppbyggda av enbart betongplattor som delvis löper organiskt från huvudstråken ut över gräsmattan.

Det är oklart huruvida alla detaljer i stråken i Bodorffs ritningar verkställdes vid anläggning. Om det gjordes har de förenklats i ett senare skede. Men det kan också vara så att det sker redan i byggprocessen. En jämförelse med originalritningen visar att större delen av den hårdgjorda strukturen finns kvar än idag, huvudstråkens plattsättning är generellt väl omhändertagen, på vissa delar är plattor borta och stråken endast grusade. Vissa stråk har även breddats jämfört med den ursprungliga gestaltningen, antagligen för att underlätta transporter till portar och sophus se figur 15.

Funktionerna i den svenska funktionalistiska bostadsgården

Under 1940-talet är funktionsuppdelningen på bostadsgården låg. Gården ska främst rymma piskplats, cykelparkering, lekplats och vistelseyta. Dessa funktioner avgränsas inte nämnvärt från varandra, möjligen skärmas de delvis av med buskar eller träd (Persson & Persson 1995, s. 20, 43–51). Garagenedfarter blev en allt vanligare funktion i och med att bilismen ökade. Dessa omgärdas ofta av stödmurar (Persson & Persson 1995, s. 38).

Bodorffs hantering av funktionskraven

Bodorff är engagerad i barnens perspektiv och anser att lekplats för de minsta är en viktig del av en bostadsgård.

Sandlåda med närliggande bänkar är vanligt förekommande i hennes gestaltningar, men är under den funktionalistiska tiden ännu ingen självklarhet (Nowotny & Persson 1988, s. 19).

Möjligheten att vädra och piska mattor ansågs vara en viktig funktion som ofta hamnade på bostadsgården, vilket irriterade Bodorff som menade att vistelseytan generellt var oskäligt liten redan utan piskplatsen. Hon hanterade krav på pisk-

plats genom att omgärda ytan med vegetation och således dölja den (Bodorff 1939) se figur 8.

Funktionerna i kvarteret Astolf

Gamla funktionskrav byts ut mot nya. Till dagens funktionskrav räknas bland annat sophantering och parkeringsplatser. I kvarteret Astolf är det den förändrade sophantering som krävt att gårdarna omformas. På uppmaning av Uppsala kommun har kvarteret Astolf nyligen byggt sophus på gårdarna¹. Sophusen har tagit över platser där piskställningar tidigare varit placerade, se figur 7 och 8. Den lindhäck som ursprungligen dolt piskplatsen omgärdar idag istället sophuset se figur 7.

Sophusen tordes således vara relativt dolda under vegetationsperioden. Vidare harmonierar sophusets fasadfärg med bostadshusens och smälter därmed ytterligare in i sitt sammanhang.



Figur 7 Bilden visar en ny funktion som tillkommit i kvarteret Astolf, sophus på den västra gården. Tillägget har gjorts på ett sätt som inte stör den ursprungliga karaktären på platsen. Bilden visar även en skymt av nylagt stråk i samma stil som originalstråken som ansluter till sophuset. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].

Figur 8 I kvarteret Astolf finns äldre tiders funktioner bevarade. I denna bild kan piskplats på mellangården skymtas. Platsen är väl dold i växtlighet och marken grusad. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].

Kvarteret Astolf har redan från tiden då det anläggs garageplatser under tre av husen vilket medför att gårdarna kan hållas fria från trafik och istället vara avsedd för vistelse. Även separat parkeringsplats planeras redan från början (Bodorff 1949).

Parkeringsplatserna har varit tillräckliga för att täcka de boendes behov fram till idag. Gården har således inte behövt anpassas efter parkeringsbehov och ytan finns därmed kvar som renodlad bostadsgård.

¹ Gunilla Öhngren Löfberg. Boende i kvarteret Astolf. Samtal den 19 april 2016.

Förgårdsmark och entréer i den svenska funktionalistiska bostadsgården

Under perioden 1930–1959 minskar utemiljöers representativa karaktär till förmån för funktionen som vardagsrum för de boende. Gårdarna blir allt mindre exponerade mot gatan och avskärmas ofta med häck, trädgrupper eller buskage (Persson & Persson 1995 s. 38).

Vanligt var förgårdsmark. En, ofta grön, bit mark mellan hus och gata. Dess funktion är från början att vara gårdens ansikte utåt, och har under 1930-talet en tydligt representativ karaktär med mycket prydlig utformning. Marken har sällan en funktion för vistelse (Persson & Persson 1995, s. 38).

Under år 1930–1959 i samband med att utemiljöerna gick mer åt funktion och som plats för de boende blev förgårdsmarkens gestaltning friare, men fortfarande med funktion som representativ. En avlång gräsmatta med rader av prydnadsbuskar eller buskage uppbyggda av flera arter blev vanligt (Persson & Persson 1995 s. 38).

Entré från den allmänna gatan mot bostadsgården är ofta omsorgsfullt gestaltad och markeras med byggda element eller med vegetation, som samtidigt har som funktion att avskärma gården (Persson & Persson 1995, s. 33). Det är vanligt förekommande att bostadsgårdens entréer från gatan markeras genom att större träd placeras i mellanrummen mellan husen (Persson & Persson 1995, s. 38).

Förgårdsmark och entréer i kvarteret Astolf

Förgårdsmarken i kvarteret Astolf finns mot Tegnérgatan samt Sibyllegatan och består till större del av en avlång gräsmatta. Närmast fasaderna, mellan balkonger, har buskage av snöbär (*Symphoricarpos albus ssp. laevigatus*) och bukettspirea (*Spiraea x vanhouttei*) planterats. I ursprungsgestaltningen finns en enklare form av denna plantering.

Entréerna till kvarteret Astolf är i princip gestaltade så som beskrivet som generellt för funktionalismen, det vill säga att ingången från gata och park mot bostadsgårdarna markeras med större träd. Entréträden utgörs från Tegnérgatan av en rad med bohuslindor (*Tilia plathypyllos*). Denna art finns längs med gatan redan innan kvarteret Astolf byggs (Hedblom, F. u.å.). Lindarna, varav vissa föryngrats, är kvar och markerar tydligt ingången till gårdarna. Mot Tegnérparken står ståtliga björkar och välkomnar.

Växtmaterialet i den svenska funktionalistiska bostadsgården

Växtligheten har en mycket viktig roll i funktionalistiska gårdsmiljöer. Det är växterna som skapar rumsligheten, bestämmer karaktären på platsen samt bidrar med skönhet och rofylldhet (Persson & Persson 1995, s. 59–60).

Funktionalistiska gårdar har oftast en välplanerad stomme och därmed även en tilltalande rumslighet. Stommen, de växter som bidrar till att skapa den övergripande strukturen och rumsligheten, utgörs av träd, buskar och klippta häckar. Rumsligheten uppstår tack vare att träden, redan från början, placerats på medvetet avstånd från byggnaderna. Ett avstånd som givit träden förutsättning till att breda ut sig och växa. Därmed alltså inte behövt gallras bort med tiden. Större buskar med höjd kring 2 meter samt prydnadsträd ger rumslighet i en mindre skala och står för rumsuppdelningen. Avgränsningen som dessa buskar skapar är snarare dynamisk än bestämd, alltså att avgränsningen är friare och att du som brukare själv kan få bestämma hur rummets gränser går. Rumsligheten är antydd snarare än definitiv (Persson & Persson 1995, s. 60).

Till inredningen hör prydnadsbuskar, perenner och utrustning. Dessa element är viktiga karaktärsskapare men är mer kortlivade och underordnade stommen. Detta då de inte ensamma kan bygga upp en fungerande bostadsgård. Element i denna kategori har ofta med tiden försvunnit då de är av mindre robust karaktär. Trädgårdsmässigheten, känslan av privat trädgård, som var vanlig har oftast inte överlevt den rationaliserade förvaltningen och den minskade kunskapen hos dess personal (Persson & Persson 1995, s. 60).

Trädgårdskonsten går i och med funktionalismen mot nya ideal och mot en nationalromantisk riktning där växtmaterialet påminner om det svenska landskapet och dess natur (Nowotny & Persson 1988, s. 26). Kriget omöjliggör under en lång period import av växter och svenska plantskolor utvecklar under denna period sitt sortiment av inhemska arter. Växtmaterialet är härdigt och friskt och har överlevt över tid vilket bidrar till den lummiga karaktär som många av 1940-talets bostadsgårdar har idag (Persson & Persson 1995, s. 64).



Figur 9 Den stora gräsmattan har en central roll i Ulla Bodorffs gestaltningar. Över gräsmattan löper stråk av klassisk platsättning. Fontänpilen är original från Bodorffs tid och ett växtmaterial hon ofta använder sig av. Bilden är tagen på östra gården. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].

Bodorffs hantering av växtmaterial

Ulla Bodorff använder en stor mängd olika arter vilka hon i olika kombinationer varierar. Typiskt är dungar av småträd, gruppställda träd i kombination med fria solitärer, lundvegetation och accenter i form av perennrabatter (se figur 9). Hur växtmaterialet placeras, vilka sorter och i vilken utsträckning beror inte enbart på platsens naturmässiga förutsättningar, utan även på de byggda elementen. Typen av bebyggelse, husens höjd och hur de är placerade i landskapet beaktas i gestaltningen (Nowotny & Persson 1988, s. 27).

Det omsorgsfulla valet av växter görs inte enbart för att förstärka vissa karaktärer utan även för att skapa en gestaltning där vegetationen tillåts att åldras. Bodorff blandar kortlivade och snabbväxande växtmaterial så som perenner och

olika former av träd- och buskar, tillsammans med mer tåligt växtmaterial i form av långsamväxande och robusta växter. Den kortlivade vegetationen bidrar till starka karaktärer medan den mer långlivade bildar stommen till gestaltningen och bevarar det tänkta uttrycket även under senare år (Nowotny & Persson 1988, s. 27).

Växtmaterial i kvarteret Astolf

Tabell 1 Visar arter vanligt förekommande i bostadsgårdar anlagda 1945–1959 enligt inventering av Persson och Persson (1995 s. 68–69). Rödmarkerade arter finns eller har funnits i den ursprungliga gestaltningen av kvarteret Astolf. Blåmarkerade arter finns i kvarteret Astolf men är av senare tillkomst, det vill säga inte en del av den ursprungliga gestaltningen (egen inventering 2016). Svartmarkerat är sådant som var vanligt under denna tid men som idag inte finns representerat i kvarteret Astolf.

TRÄD

Prunus padus – hägg
Betula sp. – björk
Acer sp. – lönn
Tilia sp. – lind
Ulmus glabra 'Hoersholm' – hörsholms alm
Populus canadensis 'Robusta' – goliatpoppel
Populus nigra 'Pyramidalis' – pyramidpoppel
Populus tremula 'Erecta' – pelarasp
Salix alba 'Sericea' – silverpil
Salix alba 'Elegantissima' – fontänpil
Salix alba x *chrysocoma* – kaskadpil
Malus sp. – prydnadsapel
Crataegus sp. – hagtorn
Crataegus mordenensis 'Toba' – pärlhagtorn
Sorbus aucuparia – rönn
Sorbus intermedia – oxel

BUSKAR

Philadelphus coronarius – schersmin
Forsythia sp. – forsythia
Symphoricarpos albus – snöbär
Ligustrum sp. – liguster
Ribes alpinum – måbär
Crataegus sp. – hagtorn
Spiraea vanhouttei – bukettspirea
Viburnum lantana – parkolvon
Rosa sp. – parkrosor
Lonicera tatarica – rosentry
Syringa sp. – syren
Sambucus sp. – fläder
Berberis sp. – berberis
Cotoneaster lucidus – häckoxbär
Prunus spinosa – slån
Acer campestre – naverlönn
Cornus mas – körsbärskornell

Detaljer i den svenska funktionalistiska bostadsgården

Detaljer som förekommer i funktionalistiska bostadsgårdar är till exempel pergola, planteringar med rosor och perenner, spaljéer och dammar. (Persson & Persson 1995, s. 93). Utsmyckning i form av konst förekommer men är inte ett typiskt kännetecken för tiden. När det finns är det oftast i form av skulpturer med motiv av personer eller djur (Persson & Persson 1995 s. 89).

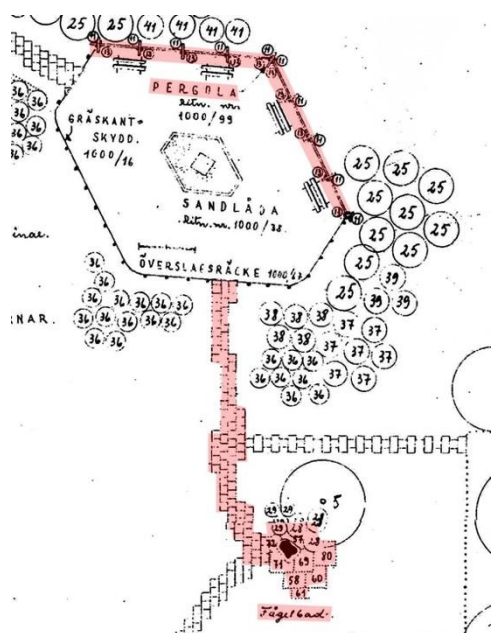
Detaljer i kvarteret Astolf

I kvarteret Astolf finns en staty på varje gård. Dessa var ursprungligen omgivna av planteringar men är idag friställda. Den Östra gårdens staty är i form av björnar, kallad Lekande björnar formgiven av skulptören Anders Jönsson² se figur 11. Den västra gårdens staty föreställer ett par, som av de boende i kvarteret Astolf kallas just Paret, formgiven av konstnären Emil Näsvalld³. I gräsmattan finns detaljer i form av låga blommande arter. Blåstjärna (*Scilla*), teveronika (*Veronica chamaedrys*), tusensköna (*Bellis perennis*) och luktvio (*Viola odorata*) växer gruppvis i gräsytan.

² Jan Löfberg, boende i kvarteret Astolf. Samtal den 19 april 2016.

³ Jan Löfberg, boende i kvarteret Astolf. Samtal den 19 april 2016.

En pergola på varje gård och ett fågelbad på den östra gården finns med i Bodorffs planritning. Dessa uppfördes dock aldrig⁴. Se figur 10. För att hålla ett fågelbad rent krävs åtskillig skötsel⁵, vilket troligen är anledningen till att det aldrig byggdes. Varför pergolan rationaliserades bort är oklart.



Figur 10 Visar ett utsnitt ur Ulla Bodorffs originalritning. Här visas den tänkta pergolan samt mer avancerad form på platsättning som rödmarkerat. Varken Pergola eller denna form på stråk blev av. Bilden visar även det fågelbad som aldrig byggdes. Cirkclar med numreringar visar tänkta planteringar, det är oklart om dessa genomfördes. Publicerad och modifierad med tillstånd av BRF Astolf.



Figur 11 Staty: Lekande björnar av Anders Jönsson placerad på östra gården. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].



Figur 12 Boendeengagemanget är synligt. Längs med husfasad nya tillägg i form av odlingslådor och avvikande markbeläggning av mindre betongmarksten. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].



Figur 13 Nyare tillägg till Astolf. Uteplats med markbeläggning av mindre betongmarksten. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].

⁴ Lars Falk, boende i kvarteret Astolf. Samtal den 19 april 2016.

⁵ Tomas Lagerström, Landskapsarkitekt. Intervju den 9 maj 2016.

På den västra gården har ursprungligt buskage (Bodorff 1949) delvis ersatts av ett nyare tillägg, nämligen en mängd pallkragar längs gårdens norra fasad. I anslutning till odlingsytan finns en nyare typ av markbeläggning av mindre betongmarksten i form av stråk samt en liten uteplats. Se figur 12 och 13.

Intervjuer

Följande avsnitt bygger på samtal med boende inom kvarteret Astolf. De som deltog i samtalet var Gunilla Öhngren Löfberg, Jan Löfberg, Vivianne Palm och Lars Falk.

Därefter presenteras resultatet av intervjun med Tomas Lagerström, tidigare forskare och lärare vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) i Ultuna. Texten behandlar främst frågor om växtgestaltning och växtmaterial. Lagerström deltog i upprustningen av gårdarna i kvarteret Astolf.

De boende berättar

När Gunilla Öhngren Löfberg flyttade till kvarteret Astolf var gårdarna i dåligt skick. Öhngren beskriver dem som kala och tomma. Etablerade träd fanns kvar, buskar grovt beskurna, knappt levande och plattsättningar slitna. Under 1970-talet försvann större delen av gårdens perenner samt många av dess buskar. Främst på grund av att trädgårdsförvaltarna använde sig av elektriska sågar i kombination med alldeles för hård beskärning. De intervjuade menar att intresset för gårdens utemiljö inte var särskilt stort.

Öhngren blev under slutet av 1980-talet engagerad i att försöka rusta upp bostadsgårdarna. Hon skrev projektansökningar för bidrag och kontaktade experter vid Sveriges Lantbruksuniversitet. Genom att Öhngren var en van skribent som ofta formulerade projektansökningar drev hon framgångsrikt frågan om att en upprustning av gården var nödvändig. Tillsammans med verksamma landskapsarkitekter, studenter samt intresserade boende inom föreningen startades under tidigt 1990-tal en renovering och upprustning av kvarteret Astolfs utemiljö.

Engagemanget för trädgården togs vidare ytterligare ett steg. Under våren 1993 beslutade sig Öhngren för att skriva projektansökan till HSB riksförbund, i hopp om att få ta del av deras miljöstipendium. Projektansökan fick titeln "Miljöutveckling genom kunskapsutveckling" och syftade till att starta en trädgårdsutbildning för att vidare förvalta och vårda den gjorda restaureringen i kvarteret Astolf. Dessutom skulle trädgårdsutbildningen skapa en förståelse och ett engagemang hos de boende. Öhngren beskriver i sin projektansökan att föreningen i stort kommer att kunna spara en stor summa pengar som utan trädgårdsutbildningen skulle behöva läggas på extern fastighetsskötsel. Istället menade Öhngren att trädgårdsutbildningen skulle bidra till att de boende själva kan stå för en del av skötseln av gården.

Tack vare Öhngrens vilja att bevara och utveckla bostadsgårdarna samt att få fler intresserade och medvetna togs gårdarna vidare in i 2000-talet. Lars Falk, boende inom kvarteret Astolf sedan 1960-talet, menar att om engagemanget från Öhngren uteblivit hade gårdarna inte klarat sig och istället blivit jämnade till marken och uppbyggda på ett enklare och mer "lättskött vis".

Ulla Bodorff och hennes tid

Kvarteret Astolfs bostadsgårdar beskrev Tomas Lagerström som platser med väldigt stor intimitet, fina inslag och där Ulla Bodorff lyckats med ett "fantastiskt

positivt miljöskapande”. Bodorffs stil och den tid hon verkade i beskrev Lagerström som en period då trädgårdsarkitekturen präglades av tanken om stiliserad natur. När han i samband med kvarteret Astolf nämnde stiliserad natur syftade han bland annat på gårdens markmodulering, den uppbyggda höjden riktad mot Tegnérparken, samt valet av växter.

När Lagerström arbetade med kvarteret Astolf var det någon i sällskapet som hävdade att de befintliga rosenhagtornen (*Crataegus x media* 'Pauls's Scarlet') var "vildhagtorn", och något som naturligt växte på platsen. Just detta tyckte Lagerström var något som Bodorff lyckades med; att få gestaltningarna att kännas naturliga. Problemet med hennes ideal menade han var att hon ofta satsade allt på ett kort och målade ut med det. Det vill säga att hon använde mycket av en och samma sort, vilket i vissa fall kan leda till att ett helt bestånd inte tar sig över tid och viktiga element i gestaltningen går förlorade.

Han förklarade att det under denna tid fanns olika "modeväxter", men att det i stort var ganska enformigt material som användes. När han beskrev vilka växter som var tydligt framträdande vid Astolf nämndes förutom rosenhagtorn (*Crataegus x media* 'Pauls's Scarlet') även fontänpil (*Salix x pendulina* 'Elegantissima'), vilket Lagerström menade var en typisk modeväxt för 1940–50-talet. Bergtall, rosenrips, hägg, parkolvon, rönn, rosor av olika slag, måbär, berberis, lindar, bukettspirea, snöbär och rosenry är andra växter som Lagerström benämner som utmärkande för Bodorff och hennes tid.

Upprustningen av kvarteret Astolf

Tomas Lagerström berättade att det inför upprustningen av kvarteret Astolfs bostadsgårdar genomfördes en inventering av honom själv och två kollegor, Torbjörn Sunesson och Åke Nordquist. Dessutom deltog frivilliga landskapsarkitektstudenter samt ett antal boende inom bostadsrättsföreningen. De gick runt på bostadsgårdarna och Lagerström berättade för gruppen om de olika växterna, vilka sorter det var, deras vitalitet samt huruvida växtmaterialet var funktionellt. Fokus lades därmed på de då befintliga växternas förutsättningar att leva vidare och ingå som element i de restaurerade bostadsgårdarna.

Lagerström berättar att de boende inte hade några specifika önskemål, utan att det under detta skede handlade om att han skulle berätta och förklara för att bidra med kunskap och förståelse. Tanken med projektet var att gårdens karaktär och ursprung skulle bestå, utan att skapa en museitradgård och dessutom att satsa mycket av tiden på att förmedla kunskap om hur gården kan och bör förvaltas.

Utöver inventeringen hölls även föreläsningar, dels om marken, dess uppbyggnad, struktur, växtbäddar och dels om trädgårdskonstens historia med fokus på Bodorff. Dessa föreläsningar hölls av Nordquist och Sunesson och var avsedda för att sprida ytterligare kunskap om Bodorff och de gemensamma bostadsgårdarna. De tre delarna; inventering, markvetenskap och trädgårdshistoria skulle ge förståelse för det större sammanhanget samt inte minst få de boende inom Astolf att känna lust och engagemang för sin bostadsgård.

Uppdatering och komplettering av äldre miljöer

Lagerström anser att målet vid restaurering inte är att bevara något gammalt, utan att man istället ska förmedla något som är sunt och som platsar i samtiden. Han poängterade att växtförädlingen går framåt och att det idag finns mängder av förbättrade växtmaterial som är både friskare och mer hållbara men som fortfarande bidrar med samma karaktär som ursprungsmaterialet. Lagerström säger:

”Det [växtmaterialet] ska ge [den ursprungliga] känslan och uttrycket. Om man jobbar med väldigt bjärta färger, ja då kan man fortsätta med det. Man förmedlar stämning och karaktär. Då är det *det* som är det primära inte om sorten är A eller B.”

Lagerström menade att poängen med att restaurera en gammal gestaltning ligger i att återuppbygga den ursprungliga tanken. Han förespråkade just kombination av att använda sig av ursprungsmaterial och nyare kompletteringar och bättre sorter. Målet, enligt honom, är att skapa en plats som andas samma stil och karaktär som ursprungsgestaltningen, men med bättre hållbarhet och med friskare växtmaterial.



Figur 14 Ny karaktär: identitetsskapande växter vid entréer till kvarteret Astolfs byggnader. Del av nya karaktärer som skapades vid upprustning av kvarteret Astolf. Foto: Johanna Reppling [2016-05-20].

Nya karaktärer i kvarteret Astolf

Tanken om att bevara och uppdatera Ulla Bodorffs gestaltning till nutiden var fokus för hela projektet. Men trots detta föll valet på att ett subtilt sätt sätta sin egen prägel på bostadsgårdarna. Längs med fasaderna var det innan inte mycket till välkomnande grönska och i samband med att det under restaureringen lades plattsättning invid husfasad öppnades en möjlighet att plantera nytt. Det beslutades att entréer till bostadshusen skulle få en nyare karaktär och identitet, se figur 14.

Lagerström berättade att det fanns en tanke kring att skapa variation i gestaltningen. Vid varje port planterades olika kombinationer av arter där även växtmaterialet skiljer sig mellan varje hus, se figur 14.

Principen var att kombinera lägre buskar, med funktion som grund och para ihop dem med högre buskar eller träd vilka fungerar som solitär eller uppstickare. Solitär eller uppstickare är det växtmaterial som sätter stämpel och identitet hos varje entré. Ytterligare en för Astolf ny karaktär, menar Lagerström, blev etableringen av fruktträd samt bukettapel.

Tabell 2 Växtlista över det växtmaterial som köptes in och användes i upprustningen av kvarteret Astolf (HSB Astolf).

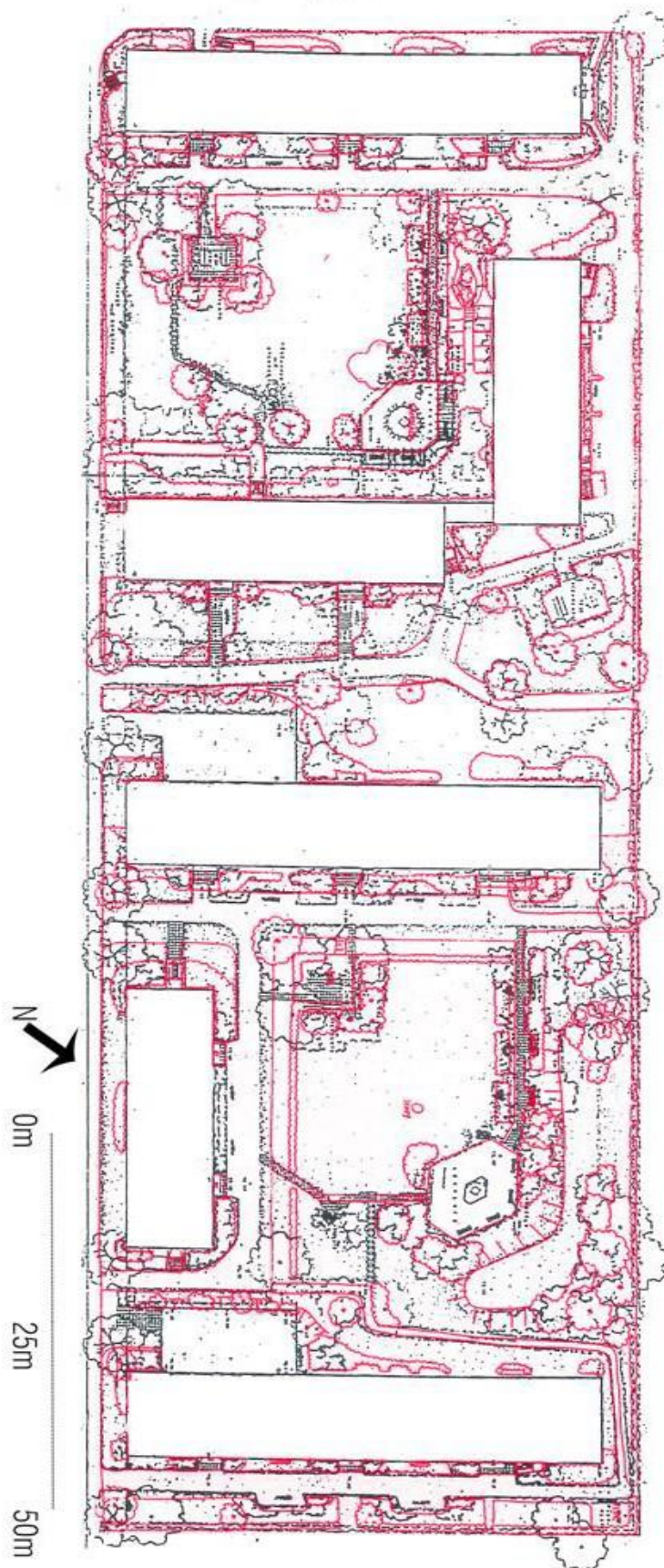
<i>Crataegus mordenensis</i> 'Toba' - pärlhagtom	<i>Acer tataricum</i> ssp. <i>ginnala</i> - ginnalalönn
<i>Malus domestica</i> 'Oranie' - äpple	<i>Amelanchier lamarckii</i> - prakthäggmispel
<i>Malus domestica</i> 'Transparant Blanc' - äpple	<i>Amelanchier spicata</i> - häggmispel
<i>Prunus sargentii</i> - bergkörsbär	<i>Cornus mas</i> - körsbärskornell
<i>Tilia platyphylla</i> - bohushind	<i>Forsythia ovata</i> 'Robusta' - forsytia
PERENNER	<i>Kolkwitzia amabilis</i> - paradisbuske
<i>Aquilegia vulgaris</i> - akleja	<i>Malus sargentii</i> - bukettafel
<i>Campanula glomerata</i> - toppklocka	<i>Lonicera</i> 'Emerald mound' - dvärgtry
<i>Campanula laticifolia</i> - hässleklocka	<i>Lonicera maackii</i> - koreansk try
<i>Campanula trachelium</i> - nässelklocka	<i>Philadelphus lemoinei</i> 'Mont Blanc' - smultronschersmin
<i>Circaea intermedia</i> - mellanhäxört	<i>Philadelphus lewisii</i> 'Waterton' - norrlandsschersmin
<i>Corydalis lutea</i> - gul nunneört	<i>Prunus cerasifera</i> - körsbärspommon
<i>Galium odoratum</i> - myskmadra	<i>Prunus cerasifera</i> 'Rosea' - rosenpommon
<i>Geranium endressii</i> - spansk näva	<i>Ribes alpinum</i> 'Schmidt' - måbär
<i>Lamium galeobdolon</i> 'Florentinum' - gulplister	<i>Ribes nigrum</i> 'Risarp' - svarta vinbär
<i>Lavandula angustifolia</i> 'Munstead' - lavendel	<i>Ribes rubrum</i> 'Red Cross' - röda vinbär
<i>Malva moscata</i> - myskmalva	<i>Rosa</i> 'Allotria' - polyantharos
<i>Thalictrum aquilegifolium</i> - aklejruta	<i>Rosa</i> 'Bonica' - polyantharos
<i>Waldsteinia ternata</i> - waldsteinia	<i>Rosa</i> 'Ingrid Bergman' - storblommig remonterande ros
<i>Vinca minor</i> - vintergröna	<i>Rosa</i> 'Chinatown' - remonterande buskros
	<i>Rosa</i> 'Pussta' - polyantharos
	<i>Rosa</i> 'The Fairy' - polyantharos
	<i>Rosa</i> 'Santana' - klångros
	<i>Rosa rugosa</i> 'Dagmar Hastrup' - remonterande buskros
	<i>Rosa spinosissima</i> 'Frühlingsduft' - remonterande buskros
	<i>Rosa spinosissima</i> 'Frühlingsmorgen' - remonterande buskros
	<i>Sambucus nigra</i> - fläder
	<i>Spiraea bumalda</i> 'Froebel' - rosenspirea
	<i>Spiraea cinerea</i> 'Grefsheim' - norsk brudspirea
	<i>Spiraea japonica</i> 'Little Princess' - praktspirea
	<i>Spiraea vanhouttei</i> - bukettspirea
	<i>Syringa vulgaris</i> 'Mme Lemoine' - dubbel vit syren
	<i>Viburnum carlesii</i> 'Aurora' - doftolvon
	<i>Viburnum fragrans</i> - kejsarolvon

Förvaltning av bostadsgård

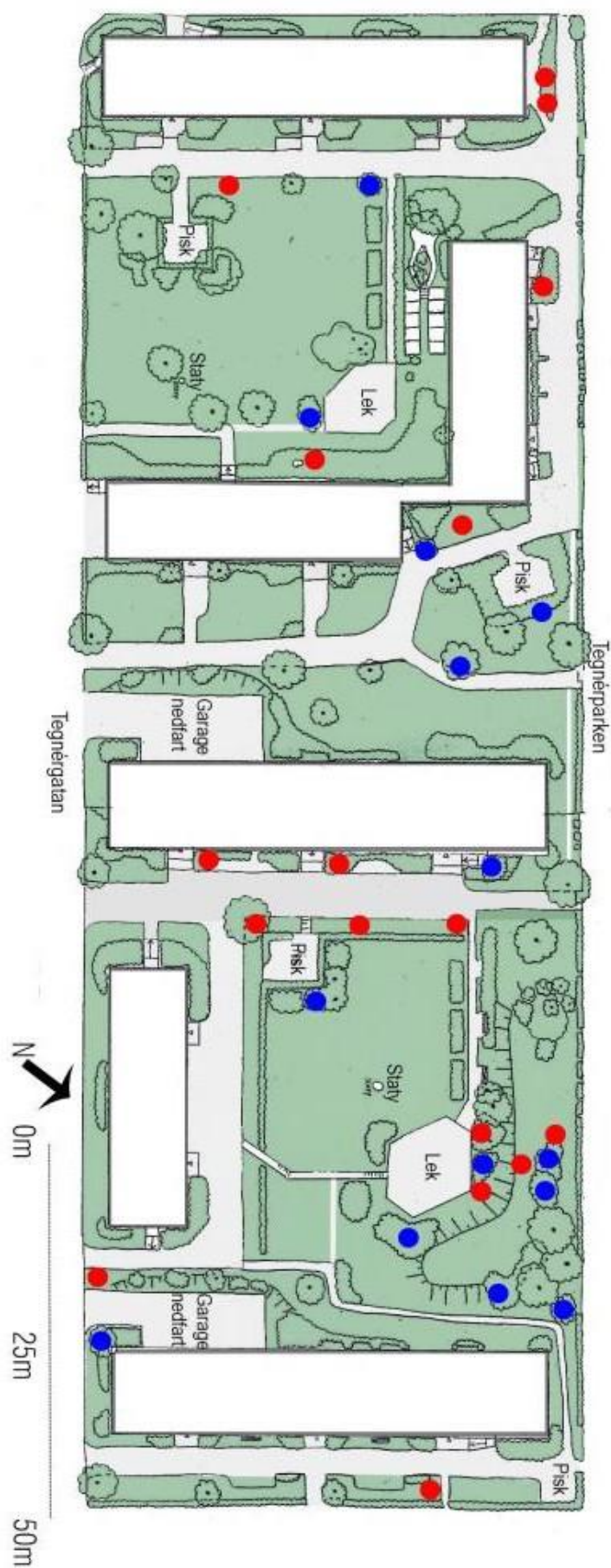
Lagerström hävdar att berättandet och förmedlingen av kunskap är en av de viktigaste faktorerna till att en bostadsgård ska stå sig över tid. Genom kunskapen skapas ett intresse för en plats och därmed även viljan att bevara och ta hand om den. Han menar att det krävs att någon är villig att engagera sig och i sin tur föra vidare entusiasmen till nästkommande generation boende inom bostadsföreningen. Samt att det är viktigt att människor inser att allt inte behöver tas om hand av förvaltare.

Planritningar

I följande avsnitt presenteras modifierade versioner av de båda planritningarna, från 1940- respektive 1990-tal. Utifrån vår inventering markeras även tillägg av senare tillkomst än upprustningen. Som framgår av ritningarna är Ulla Bodorffs gestaltning relativt intakt vad gäller formen på hårdgjord och grön struktur.



Figur 15: Överlagring av ritning från Ulla Bodorff, år 1948 med Tomas Lagerströms ritning från upprustningen år 1990. De röda markeringarna i bilden är Lagerströms och de svarta är Bodorffs. I bilden kan breddning och förändring av stråk noteras och förändring i vissa planteringar. I övrigt ser strukturen i stort sett likvärdig ut och skiljer sig inte särskilt mycket i de olika planerna. Publicerad och modifierad med tillstånd av BRF Astolf.



Figur 16: Gårdens utseende idag, 2016. De röda markeringarna är träd som finns idag men saknas i Tomas Lagerströms riming. Flertalet av dessa vet vi med säkerhet planterades i samband med upprustningen och ett mindre antal har tillkommit senare. De blå markeringarna markerar borttagen vegetation. Publicerad och modifierad med tillstånd av BRF Astolf.

Diskussion

Syftet med uppsatsen är att beskriva och analysera särdrag i Ulla Bodorffs stil med inriktning mot hennes bostadsgårdar. Dessutom att utifrån en av Bodorffs bostadsgårdar ge ett konkret exempel på hur den förvaltats och uppdaterats till samtidens önskemål och krav. Att skriva om just Bodorff var för att bidra med kunskap om hennes roll i den funktionalistiska bostadsgårdens historia.

Namnkunnigheten om landskapsarkitekter är relativt låg jämfört med husarkitekter vilket även bekräftas av Catharina Nolin (2008). Nolin poängterar att brist på namnkunnighet och hänsyn inför kulturhistoriska värden leder till att miljöer förvanskas (Nolin 2008; 2013). Vi menar att ökad kunskap om personen bakom en gestaltning skulle kunna leda till en större varsamhet inför just platsens kulturhistoriska värden.

Genom att lyfta Ulla Bodorff som en viktig person i landskapsarkitekturens samtidshistoria och beskriva en del av hennes verk ville vi väcka ett intresse för de platser hon gestaltat vilket kan leda till att de får en ökad status och därmed visas varsamhet vid upprustning, något som Nolin (2013) skriver idag saknas.

Uppsatsens frågeställning var vilka de typiska dragen i Ulla Bodorffs bostadsgårdar är, vilka ideal som ligger till grund för stilen och hur gårdarna i kvarteret Astolf i Luthagen har utvecklats sedan de anlades.

Då det enligt Rolf Johansson (2000) ligger i fallstudiens natur att berätta om en specifik kontext i hela dess komplexitet snarare än att dra allmängiltiga slutsatser kommer denna diskussion att handla om några aspekter som i våra ögon framträtt som extra viktiga.

Ulla Bodorffs bostadsgårdar

Ulla Bodorffs bostadsgårdar erbjuder vissa kvalitéer. Utifrån studien av kvarteret Astolf kan vi dra slutsatsen att stor potential finns till att helt eller delvis bevara den nordiska romantiska funktionalismen och dess kvaliteter, men hur beror på hur platsen förvaltats. I dess ursprungliga form anser vi att Bodorffs gårdar uppfyller samtliga Eva Kristenssons (2007) kategorier för bostadsgårdens användningsområden. Gårdarna tillåter rollen som vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt.

I kvarteret Astolf uppfattar vi att ytan är tillräckligt stor för att rymma olika funktioner utan att dessa inkräktar på varandra. Grunden är det rymlighetsideal som enligt Kristensson (2007) var något som präglade utformningen av funktionalistiska bostadsgårdar. Att Bodorffs bostadsgårdar fungerar bra som vardagsrum har enligt oss just att göra med platsernas rymd. Kristensson (2007) menar att graden av rymlighet på en bostadsgård bestämmer hur den kan användas. Skalan i Bodorffs gårdar uppfattar vi som behaglig, varken för stor eller för liten. Även den relativt låga funktionsuppdelningen framstår som positiv eftersom det tillåter valfrihet och flexibilitet och denna uppdelning har bestått fram till idag.

Ulla Bodorffs gestaltningar kan upplevas som kravlösa och lämpliga för vardagsbruk då de inte är överdrivet piffiga och inte heller starkt formalistiska och estetiskt inriktade. En friare karaktär kan tänkas leda till ett mer avslappnat förhållningssätt till en plats. Trädgårdskaraktären verkade vara mycket uppskattad både av boende och av förbipasserande.

Bodorffs bostadsgårdar planerades för att kunna fylla funktionen som lekplats, främst genom sandlåda för de minsta. Men vi menar att hela hennes attityd till

gestaltning kan främja lek genom att platserna är fria i sin form, har tåliga material lämpade för vardagsbruk och riklig vegetation som kan bli ett element i leken. Till exempel genom att erbjuda gömställen. Precis som Kristensson (2007) skriver krävs det att det finns tillräckligt med utrymme till barnens lek för att det ska skapas en plats för barnen att vistas och vilja vistas på. På Bodorffs bostadsgårdar finns sparsamt med fast lekutrustning, istället får barnen utrymme till fri och spontan lek. Bodorffs bostadsgårdar är planerade med tanken om lekplats och att det finns plats för den, likaså menar Kristensson (2007) att det är utrymmet som spelar roll och inte nödvändigtvis mängden lekutrustning.

Bodorff uttrycker redan under sin tid att standardiserade byggen kräver inspirerande miljöer att vistas i samt att många gårdar snarare planeras som något vackert att beskåda än att engagera sig i. Just dessa aspekter upplever vi som påtagliga än idag och även Kristensson (2007) skriver att fokus snarare ligger på skönhet än funktion.

Nybyggda bostadsgårdar är inte sällan små, mörka och byggda på bjälklag, vilket vi tror leder till att gestaltningarna inte kan bli lika lummiga och gröna utan istället blir mer hårdgjorda och fokuserade på design och estetik. Vi håller med Kristensson om att många gestaltningarnas fokus idag går mot skönhet snarare än funktion och att flexibiliteten på bostadsgårdarna i och med detta kan minska. Det skulle kunna leda till att dessa nyare bostadsgårdar snarare används till utsikt än till vistelse vilket innebär att de övriga funktionerna, som vardagsrum, lekplats och mötesplats blir underordnade.

En viktig aspekt av bostadsgårdens funktion som mötesplats är enligt Kristensson (2007) att de boende kan komma och gå som de vill och därmed själva bestämma graden av kontakt med sina grannar. Vår uppfattning är att kvarteret Astolf har väl anpassad bostadsgård för att främja möten. Detta exempelvis sett till att det finns plats för spontana och planerade möten, något som även Kristensson (2007) påpekar är kriterier. Planerade möten i form av grillning, påtande i rabatter eller lek. Spontana i form av möten på väg till och från sin bostad. Dessa spontana möten främjas delvis av bostadsgårdens placering invid Tegnér-parken. Placeringen och utformningen ger även funktionen som passage vilket kan medföra att utomstående kan ta sig in och igenom gårdarna. En positiv aspekt av detta är bidraget till en lite mer livlig karaktär, dessutom får fler än de boende ta del gårdarnas skönhet. Å andra sidan kan förbipasserande genom Astolf leda till att de boende känner sig otrygga eller betraktade, vilket kan medföra viss reducerad användning av bostadsgården.

Kristenssons (2007) sista aspekt är utsikt över bostadsgården. Att grönska är något som verkar lugnande och främja positivt mående är något som ofta hävdas, bland annat av Eva Kristensson, Ulla Berglund och Ulla Jergeby. Enligt Berglund och Jergeby är utsikten en viktig aspekt vid valet av bostad vilket i kombination med att människor föredrar grönska, stora träd och sparad natur kan bidra till att gårdar i stil med Bodorffs är uppskattade och att bostäderna i därmed får ett högt marknadsvärde (Berglund & Jergeby 1998, s. 13–14).

I våra ögon framstår 40-talets vinkelställda lamellhus och tillhörande bostadsgårdar på många sätt som en idealisk boendeform. Men dagens krav på täthet omöjliggör byggande av detta slag i större städer. Människor behöver bostäder och urbaniseringen är idag kraftig. I och med denna kontrast ter det sig ännu viktigare att ta hand om de miljöer av detta slag som faktiskt finns, för att de ska bibehålla sina kvalitéer och utgöra ett alternativ till den höga och täta boendeformen.

I och med kravet på fler bostäder och vurnen för högt och tätt, finns det en risk för att Bodorffs gestaltningar rationaliseras bort. Inte på grund av saknad uppskattning utan för att det i och med den enkla stilen kan vara svårt att uppfatta att platsen är gestaltad, särskilt om den förenklats som följd av hur den förvaltats. Eftersom växtmaterialet har en så viktig roll i gestaltningen kan platsens kvaliteter uppfattas som förlorade om växterna vanskötts. Och som Tomas Lagerström säger i intervju kan i vissa fall även Bodorffs sätt att använda mycket av samma växtmaterial utsätta gestaltningen för fara då ett helt bestånd av växter kan försvinna till följd av exempelvis sjukdom eller vanskötsel. Allt detta skulle i sin tur kunna leda till ett initierande av en ombyggnation.

Hur en plats utvecklas kan således bero på hur den har förvaltats. Trots att Bodorff använde mycket av samma material var hon högst medveten om att platsens fortsatta utveckling efter anläggning låg i förvaltningens händer och att denna ofta var bristfällig. Hennes uttalade ambition var trots detta att skapa platser som skulle hålla över tid. För att en plats vars karaktär är beroende av växtmaterial ska kvarstå krävs en relativt stor skötsel, i form av till exempel beskärning av växtmaterial. För att skötseln ska skötas adekvat krävs även kunskap hos personen som utför arbetet, något som även Lagerström trycker på.

Samtidigt så anser vi att skötseln inte behöver vara oklanderlig. I kvarteret Astolf menar de boende att det finns hur mycket som helst att göra som den upphandlade förvaltningen inte hinner med. En del sköter de boende själva men mycket förblir ogjort. Vi håller med Lagerström om att det krävs någon som förmedlar kunskap och intresse för att främja viljan att bevara och ta hand om. Och både Lagerström och de boende på Astolf stärker meningen om att inte allt behöver tas hand om av förvaltare.

Vår uppfattning är dock att Ulla Bodorffs bostadsgårdar klarar av ett visst mått av vildvuxenhet utan att framstå som skräpiga eller otrevliga.

Det viktigaste är kanske rent av att få de boende och dess omgivning till att vilja bevara och sköta sin bostadsgård. Forma en relation och vilja till insats för gården. Vilken kan uppstå med skötsel och kunskap om gestaltningen. Det finns skötsel som bör skötas av någon med lämplig kunskap men till mycket fodras inte lika mycket och inte heller helt korrekt hantering.

Vi menar även att förvaltning och restaurering av utemiljön, i likhet med byggnaderna, måste få kosta om möjligheten finns. Detta eftersom det återbetalar sig genom högre kvalitet i boendemiljön och även ökade intäkter vid bostadsförsäljning. Den uppköpta förvaltningen kombineras med fördel med att boende själva gör en del av arbetet. Boendeengagemanget löper som en röd tråd genom berättelsen om kvarteret Astolf. Utan engagerade boende hade platsen inte varit vad den är idag. För att den skall fortsätta att utvecklas i samma positiva riktning krävs det att en yngre generation engagerade tar över arbetet i framtiden. Om ingen vill göra detta kanske gårdarna måste rationaliseras för att kunna förvaltas av enbart inhyrd personal, vilket skulle medföra ett tapp i kvalitet. Samtidigt så är det upp till det boende; så länge de är nöjda med sin gård måste den anses vara tillräckligt bra.

Resultatet av denna uppsats skulle delvis kunna ses som en källa till kunskap om hur man lämpligen förvaltar en bostadsgård av denna typ och kan i bästa fall leda till ökat engagemang för omhändertagandet av funktionalistiska bostadsgårdar – hos både förvaltare, boende och landskapsarkitekter.

Begränsningar med arbetet

En fallstudie kan ha varierande grad av generaliserbarhet beroende på vilket fall är. Denna fallstudie lyfter fram en stil och kanske bortglömd pusselbit i vår nära historia och beskriver en vardaglig miljö som har stor betydelse för människors vardagsliv – bostadsgården och objekt för fallet är bostadsgården Astolf. Fallet kan tänkas vara allmängiltig för att den berättar om ett vardagligt scenario om en vardaglig plats av en typ som är vanlig i Sverige.

Beskrivningarna av Astolf är mer specifika i sin art men har aktualitet i ett större perspektiv eftersom de ger exempel på hur Ulla Bodorffs bostadsgårdar och andra från tiden för funktionalism kan skötas och uppdateras samtidigt som dess kulturvärden beaktas.

Gällande valet av metoder så har fokus lagts på att beskriva helheten i stora drag. Alla detaljer har inte tagits upp. Utifrån de personer vi pratat med inom föreningen har vi uppfattat att bostadsgården är mycket uppskattad både av boende vid gårdarna och i grannskapet men vi har inte gjort några djupare undersökningar av i hur hög grad det stämmer.

Skulle vi ha valt att vidga undersökningen till att avgöra hur övriga boende i kvarteret Astolf uppfattar bostadsgården, hade vi fått fram ett konkret resultat av hur brukarna uppfattar gårdens kvaliteter. Detta är något som skulle kunna fördjupas vid en utökad undersökning.

Engagemanget för bostadsgården är hos de boende i Astolf begränsat till ett fåtal och kan således inte sägas vara generellt för de boende i kvarteret över lag. Samtidigt tycker vi att det är glädjande att se att även ett mindre antal personers engagemang kan göra stor skillnad vilket inte hade kunnat visas lika tydligt genom en metod som tillfrågat samtliga boende snarare än ett insatt fåtal. Eftersom alla de personer vi pratat med har varit engagerade i gården påverkar det resultatet.

I och med trädgårdsgruppens engagemang är det troligt att de har en starkare känsla för sin gård än någon som inte fördjupat sig i dess historia.

En betydande del av den data som använts i studien är dokumentation från bostadsrättsföreningen. Dessa källor må inte vara helt vetenskapligt korrekta, men är vid denna typ av undersökning värdefull då den ger ett mer personligt och levande och berättande perspektiv. Den tillgängliga dokumentationen kan styrka trovärdigheten av intervjuerna samt komplettera dem. Detta då minnet över förlopp längre bak i tiden inte alltid är pålitligt och kan tänkas ge en förenklad eller förändrad bild av skeendet. Skriftlig dokumentation författad närmare inpå händelseförloppet kan således vara både kompletterande och mer pålitlig.

Samtidigt så har denna typ av skriftlig information en specificerad målgrupp och är troligtvis anpassad därefter.

Vi har skapat oss en uppfattning om platsens utveckling genom en kombination av de skriftliga och muntliga källorna. Något vi inte kunnat avgöra varken utifrån skriftliga eller muntliga källor är hur mycket ritningarna över kvarteret Astolf förenklades vid anläggning. Det råder till exempel stor osäkerhet kring huruvida Ulla Bodorffs stråk anlades enligt plan eller ej. Här gick svar från muntliga källor isär. Däremot konstaterades det efter intervjuer att pergola och fågelbad aldrig uppfördes. Vad gäller strukturen i sin helhet kan jämförelse med nutid utifrån intervju, skrift och inventering genomföras med relativ säkerhet.

Vår inventering gav även en uppfattning om hur platsen används och hur/i vilken grad den förvaltas.

Jämförelsen av Bodorffs gestaltning med det nutida utseendet är baserad på det material som funnits till hands från bostadsrättsföreningen i kvarteret Astolf. Det kan vara så att ritningen från upprustningen varit förenklad och i och med det bidragit till vissa felaktiga resultat. Som exempel kan nämnas de ullungrönnar (*Sorbus ulleungensis* 'Dodong') som idag finns på gården. Dessa finns inte markerade i planritningen, men Lagerström hävdade muntligt att de planerades och utplanterades vid tiden för upprustning.

När det kommer till metoden inventering kan undertecknades växtkännedom vara en möjlig felkälla. Detta då vi trots vår kännedom om växter fortfarande saknar praktisk erfarenhet och därmed kan ha svårt att avgöra växtmaterialets ålder, vitalitet och liknande.

De felkällor som ovan har nämnts kan hända ha påverkat resultatet av studien marginellt. Men vi tror inte att det nämnvärt haft verkan på arbetets trovärdighet och slutsats. Felkällornas betydelse i detta fall är snarare att studien inte blir så precis som den skulle kunna bli.

Referenser

- Berglund, U. & Jergeby, U. (1998). *Stadsrum människorum- att planera för livet mellan husen*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Björk, C., Reppen, L. (2000). *Så byggdes staden*. Stockholm: Svensk byggtjänst.
- Bodorff, U. (1939). *Bakgården- Ett inlägg av trädgårdsarkitekt Ulla Bodorff*. Byggmästaren nr 9/1939 I Nowotny och Persson. Ulla Bodorff Landskapsarkitekt 1913–1982.
- Bodorff, U. (1949). *Ritning över Brf HSB Astolf*. [Internt material] Uppsala: Brf HSB Astolf.
- Bodorff, U. (1943). *Staden grönskar*. Björke, B. J. (red.). I *HSB 10 år 1933–1943-Hyresgästernas sparkasse och byggnadsförening i Uppsala U.P.A.* Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
- Brf HSB Astolf (u.å). *Trädgården* [Internt material] Uppsala: Brf HSB Astolf.
- Bryman, A. (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder. 2:1*. Uppl., Malmö: Liber AB.
- Gustavsson, E. & Wahlström, N. (1995). *Flerfamiljshusets trädgård – en studie av Uppsala 1900–1950*. [Opublicerat arbete] Alnarp: Institutionen för landskapsplanering.
- Hedblom, F. (U.å.). *HSB Astolf under 40 år- några minnesbilder*. I *Trädgården*, Brf HSB Astolf (U.å). [Internt material] Uppsala: Brf HSB Astolf.
- Häggmark, E. (2013). *Tanken bakom HSB*. <http://www.hsb-historien.se/utmanare-i-bostadsbranchen/tanken-bakom-hsb/> [2016-06-07]
- Johansson, J. (2000) *Ett bra fall är ett steg framåt- om fallstudier, historiska studier och historiska fallstudier*. I *Nordisk arkitekturforskning- Nordic journal of architectural research*, 19(1-2), ss. 65-71
- Kristensson, E. (2003). *The Significance of Spaciousness: an investigation of spaciousness in the context of the residential yard*. Lund Institute of Technology. Lund: KFS AB
- Kristensson, E. (2007). *Bostadsgården, vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt*. Stockholm: Formas.
- Magnusson, A. (red.) (2012). *Reimersholme- Historiska fotografier i 24 bostadsentréer i Brf Bränneriet*. Elanders Fälth & Hässler AB.
- Nolin, C. (2008). *Den trädgårdshistoriska forskningens metodologi – utmaningar och möjligheter*. I *Konsthistorisk tidskrift*, 77(1-2), ss. 136-145.
- Nolin, C. (2013). *Modernist Residential Areas in Sweden – a Cultural Heritage Worth Preserving?* I *Proceedings of the 12th International Docomomo Conference: The Survival of Modern*. From Coffee Cup to Plan, Tuomi, T., Lindh, T., Perkkio, M. & Sahramaa, J. (red.). Porvoo: Docomomo, ss. 64–67.
- Nordiska museet- *svenska trender och traditioner* (U.å.). <http://www.nordiskamuseet.se/kunskapsomraden/folkhemmet> [2016-06-10]
- Nowotny, C. & Persson, B. (1988). *Ulla Bodorff Landskapsarkitekt 1913–1982*. Lund: Arkus.
- Persson, B. (2000). Ulla Bodorff. I *Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år*, Andersson, T., Jonstoj & T., Lundquist, K. (red.). s. 243.

- Persson, B. & Persson, A. (1995). *Svenska bostadsgårdar 1930–59*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Uppsala kommun (U.å.). <http://kartan.uppsala.se/cbkort?&profile=allman> [2016-06-10]
- Åström, K. (1993). *Stadsplanering i Sverige*. Trelleborg: Skogs Boktryckeri AB.